

MUUTAMA SANA RUUTUTEKSTIEN PUHEKIELESTÄ

Päivi Rainò kertoo artikkelissaan »Selkosuomesta puheen kuvailuun» (Viritäjä 4/1997) suomenkielisiin ohjelmiin tehtävistä suomenkielisistä teksteistä ja puhekielestä niissä.

Hänen mukaansa monien puhekielen piirteiden läpipääsyä pidetään Yleisradion Tekstitelevisiossa (TTV) vähempiarvoisena kuin yleiskielisempää tekstiä (s. 614). Vaikka Rainò kertoo tarkastelevansa tekstitystä introspektiivisesti (s. 612), hän käyttää siinä määrin passiivia ja monikon ensimmäistä persoonaa, että hänen kokemuksensa saattaa lukijoille laajeta kuvaamaan kaikkien tekstittäjien toimintaa. Kirjoituksesta voi myös päätellä, että puhekieli on TTV-teksteissä melko uusi ilmiö (esim. s. 614–616).

Me TTV:n tekstittäjät haluamme kommentoida joitakin entisen kollegamme Rainòn näkemyksiä. Olemme vuosia tekstittäneet puhekieltä, uraltaan vanhimmat 1980-luvulta. Puhekieli omine rakenteineen elää vuorovaikutuksessa, kun taas ruututeksti on ohi kiitävää kirjoitettua kieltä. Yritämmekin panna ilmi puhekieltä niin, että puhujan »ääni» kuuluu ja teksti on myös heti ymmärrettävissä. Tulos on illuusio puheesta, ei puhetta sellaisenaan — varsinkin, kun jopa noin kolmannes puhutusta pitää tilanjan lukuajan puutteen vuoksi karsia.

MIKÄS TÄÄ OUTO TEKSTI OIKEEN ON?

Rainò kertoo tekstittämisen etiikasta ansiokkaasti. Hän kuitenkin arvioi, että »tietty verbien muotoryhmät ovat näihin päiviin asti olleet kuin yhteisestä sopimuksesta pannassa» (s. 614). KIELLETYKSI Rainò mai-

nitsee *i:n* heittymisen imperfektissä sekä partisiippimuodot *-nU* ja *-nnU* (*antanu*, *antannu*), vaikka arkistostamme löytyy muodoista harvinaisin jo vuodelta 1989: *Aivan ko profeetta Jesajaki on kirjottannu* — (Meän kielestä ja häpeästä 3.5.1989).

»Pannamuotojen» yhteydessä Rainò viittaa (s. 614) Anna Simojoen kirjoitukseen »Mikäs tää outo teksti oikeen on?», joka tutkii kolmen Patakakkosen tekstityksiä vuodelta 1992. Yhdessä niistä on Rainòn kielletyiksi mainitsemia *nU*-muotoja partisiipeista 79,8 prosenttia ja toisessa 29,7 prosenttia (*on kuorinu*, *en ole tehny*). Kolmannessa muoto on aina yleiskielinen. Imperfektin *i* taas häviää yhdessä teksteistä (*rupes*), muttei diftongin lopusta (vrt. *alko*). (S. 22–25.)

Tutkimus osoittaa myös, ettei tekstittäjillä ole ehdottomia yhteisiä sääntöjä. Tekstityksistä yksi on muutoin yleiskielisin, mutta syntaktisesti puhekielisin. Toinen on syntaktisesti yleiskielisin, mutta äänne- ja muoto-opillisesti puhekielisin. Kolmas taas keikkuu kahden muun välimaastossa. (S. 28–29.)

Tutkimusaineistossa on ilmauksia kuten *rutosti*, *pötikkä* tai *eetvarttia*. Tavallisia ovat samaten muun muassa makrosyntagmat ja epätäydelliset lauseet kuten *ai noin* tai *Aivan mahtavan näköinen systeemi*, *me-passiivi* kuten *mehän juhlietaan tämän pöydän ympärillä* sekä inkongruenssi kuten *Katajat tossa riiaa*. Esille pääsevät myös omistusliitteettömyys (*Vieläks sun appelsiinipuu kasvaa?*) ja verbien pikapuhemuodot (*Mikäs ois hyvä järjestys?*).

Äänne- ja muoto-opin puhekielisyyskistä yleisimmät ovat liitepartikkeli *-s* (*Katso kun löytyi pieni puurokkipi*), sananlop-

puisen *i:n* kadot (*vois, kakstoista, pitäiskö*) ja *i*-loppuisen diftongin muutokset (*kotosin, suolasuus*). Muita muotoja ovat esimerkiksi *ts*-yhtymän sekä *A*-loppuisten vokaaliyhtymien muutokset (*ei viitti, katohan; En osaa lukee tätä tekstiä, Greipin päälle ei viitti puristaa happoo*) ja kysymysmorfeemi *-ks* (*Mahtuuks sinne vielä?*).

Rainön mukaan kirjoittamaton sopimus esti 1990-luvun alussa tekstittäjiä näyttämstä satunnaista vaihtelua (*mä/mää/minä*). »Tekstitysversiossa se aina yhdenmukaistettiin,» hän väittää (s. 614). Simojoen aineistossa vaihtelu kuitenkin näkyy kaikissa teksteissä. *Jos sä otat jotain muuta, niin minä silppuan valkosipulia*, ehdottaa TV-kokki toiselle. Toisaalla harmitellaan: *Minä leikkasin tämän avokadon tyhmästi. Mun piti ensin kuoria ja sitten vasta halkaista*. (S. 5–9, 20.)

TEKSTIÄ PITTÄÄ USSEIN HELEPOTTAA

Vuosien varrella lisää rohkeutta on tullut etenkin äänne- ja muoto-opin puhekielisyksien tekstittämisessä. Nyt Kotikadussa mietitään aamukahvilla *Onks verstaalla duunii koko päiväksi? – Niin paljon, ku vaan jaksaa duunaa* (Kotikatu 2.4.1998). »Mauri Pekkarinen» taas tapailee slangia: *Saukki jätät! Siti-Mauri on lähössä paanalle loppaamaan. Semppiä*. (Iltalypsy 21.3.1998).

Puhekielistyminen on edellyttänyt paljon puhetta käytävillä ja seminaareissa — ja aina paluuta siihen, mitä ja miten me teemme. Radio- ja televisioinstituutin seminaarissa »Puheen variaatio ja tyyli ohjelmatekstityksessä» (3.9.1993) tv-suomentaja Satu Milonoff kiteytti ruututekstien teon problematiikkaa osapuulleen näin: Teksti ei saa pompata ruudusta. Jos katsoja juuttuu tekstiin, siinä on jotain vikaa.

Joskus ohjelman puhekieli yltää ruutuun, joskus taas ei. Jos tekstittää puhekie-

lisesti, täytyy pohtia, mitä puhekielen piirteitä ottaa tekstiin. Leena Sarvas huomauttaa Asterixin savonnoskilpailusta, että uskollinen murteen merkintä tekee tekstistä toisennäköisen kuin yleiskielellä ja siksi vaikealukuisen. Asterixin kirjoitusasuksi valittiinkin »helepotettu versio». (Kielikello 1/1998 s. 14.)

Saman päätöksen mekin joudumme usein tekemään. Lisäksi puhekielen ja murteiden käyttöä hillitsee monesti pelko omasta riittämättömyydestämme. Jos murre on tekstittäjälle outo, murteelliseksi tarkoitettu saattaa Paavo Pulkkista lainaten kääntyä kovin herkästi murheelliseksi (Kielikello 3/85 s. 6). Silti esimerkiksi Rauni Mollbergin »Tuntematon sotilas» tekstitettiin jo 12.12.1987 murteita noudatellen, olisihan yleiskielinen Tuntematon täysin torso. Pekka Parikan Talvisota-elokuvassa (20.11.1991) murre näyttää tältä:

Jos sä Paavon perähän saisit siellä kattotuksi...
– Kyllä mä yritän.

Jos siellä kerkiää kattomahan...
– Ei täs tierä, mitä täs tuloo... – –

Tulisit ny pikkuusen istumahan.
– Ei miun passaa. – Pikkuusen vaan.

Miun sulhasein on Rauvus linnotustöis.
En mie saata tehä sille sitä.

EITÄS TIERÄ, MITÄ TÄS TULOO...

Viime aikoina olemme pohtineet muun muassa, pitääkö lohkolauseet, totanoit ja epäselvät pronominiyiittaukset säilyttää (edes joskus). Kannattaako sanat pitää erillään vai voiko kirjoittaa *tuutsä, onksne, meilloli?* Entä mitä tehdä puhekielen determinanteille? Voiko kertoa, että *Tää sun kaveri tää toi Liisa se on niinku tosi makee tyyppi* vai onko parasta kirjoittaa *Sun kaveri Liisa on tosi makee tyyppi?*

Joka tapauksessa tekstityksen täytyy mahdollistaa ohjelman seuraaminen niille, jotka eivät sitä teksteittä voi katsoa. Me emme opeta kieltä emmekä kuvaa sitä tieteellisesti, vaan välitämme ohjelman puhetta ja äänimaisemaa — niin, että tekstit sulautuvat osaksi ohjelmaa eivätkä vie pääosaa.

Puheen variaatio välittää oheistietoa puhujasta, kuten Rainò huomauttaa (s. 615). Silti joskus voi lehtitekstien puhekielisyyskiä tutkineen Henna Makkonen-Craigin tavoin miettiä, kuinka olennaista on kategorisoida ihmisiä kielenkäytön perusteella (TTV:n tekstitysseminaari 20.11.1997). Aina se ei mielestämme ole olennaista. Mutta usein se särviää niin:

Talavella vietiin
[mustikka]saavi kotiaittaan.
Nostan kantta ja katon,
että mikä on tuo irvihammas tuolla.

Rotta riivattu siellä on! Se on
sinne hukkunu ja aikansa uiskennellu
ja siihen kuollu ja märänny.
(Veihtivaaran Martta 24.1.1990.) ■

SIRPA LAHIKAINEN-LINDÉN
tekstityksen tuottaja

MIA GERTSCH
SUSANNA JASKANEN
KIRSI LEHIKONEN
MIKA MARTTINEN

MAIRE PELTOLA
ANNA SIMOJOKI
tekstittäjät
www.yle.fi/teksti-tv

AINESLÄHTEET (KAIKKI TTV-TEKSTITYKSIÄ)

Iltalypsy 21.3.1998.
Kotikatu 2.4.1998.
Meän kielestä ja häpeästä 3.5.1989.
Patakakkonen 17.3.1992.
Patakakkonen 30.3.1992.
Kesäkeittiö 7.7.1992. Osa Patakakkosten sarjaa.
Talvisota 20.11.1991.
Veihtivaaran Martta 24.1.1990.

LÄHTEET

PULKKINEN, PAAVO 1985: Murteiden jäljittelyn salakareista. *Kielikello* 3/1985 s. 5–6.
RAINÒ, PÄIVI 1997: Selkosuomesta puheen kuvailuun. *Virittäjä* 101 s. 608–618.
SARVAS, LEENA 1998: Kierrä kirjakielen mutkat, jos käännät murteelle. *Kielikello* 1/1998 s. 12–15.
SIMOJOKI, ANNA 1996: Mikäs tää outo teksti oikeen on? Pohdintoja Teksti-TV-tekstitysten puhekielestä. Aineopintojen lopputyö, Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.

CONCORDIA DISCORDS!

Mahdollisuus seurata kuulovammaille tarkoitetun tekstitystoiminnan muotoutumista aivan alusta asti on suonut minulle myös aitiopaikan havainnoida sitä, miten melko yksinkertaiseksi koettu perusidea kirjoittaa puhuttu teksti uudelleen »sel-

kokieliseksi» kuuroja tv-katsojia varten muuttui puolentoista vuosikymmenen kuluessa monimutkaisiksi, mutta tekstittäjien parissa vain suullisena ohjeistuksena kulkeviksi säännöksiksi. Ja kun näitä ajatusrakennelmia puretaan vihdoinkin auki, on selvää,